

Seramik Bulguların Işığında Nahcivan'ın Erken Tunç Çağı Kültürü

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV*
Azerbaycan Bilimler Akademisi

Özet

Makalede seramik bulguları ışığında Nahcivan'daki Erken Tunç çağı kültürüne değinilmiştir. Seramik ürünleri boyutu, biçimi, üzerindeki desenleri, yapıldığı malzeme ve teknolojisine rağmen birbirinden farklıdır. Nahcivan seramikçilerinin yapmış olduğu kil kaplar sofraya veya mutfak seramiği olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Seramiklerin süslenmesinde çizme, basma, fırçalama gibi teknik yöntemler kullanılmıştır. Kapların süslenmesinde "S", "M", boynuz, vb. gibi çeşitli işaretler, spiral, zikzak, svastika, açılar, dalgalı, düz çizgili, üçgen, dörtgen vb. gibi geometrik desenler kullanılmıştır. Onlar bazen tek, bazen diğer resimlerle birlikte çizilerek basit ve bileşik konuludur. Süslemede kullanılan her bir desende seramikçilerin sanatkârlık yeteneğinin yanı sıra zevki, dini-ideolojik görüşleri önemli yer tutmaktadır. Süslemede kullanılan desenlerin bir grubu yerel özellik taşıyor. Bir grup desenler geniş alana yayılmıştır. Onların benzerleri Güney Kafkasya ve Ortadoğu'daki aynı çağın yapılarında, Urmiye Havzası ve Doğu Anadolu'nun arkeolojik materyallerinde bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Nahcivan, Erken Tunç çağı, Simge, Ortadoğu, Doğu Anadolu.

Ceramic Products Based on The Culture of The Early Bronze Age in Nakhchivan

Abstract

The article studies ceramic products based on the culture of the Early Bronze Age in Nakhchivan. It was defined that pottery was one of the ancient craftsmanship areas in Nakhchivan. The pottery products differed from one another in their size, shape, ornaments on them, the material they were made of and the technology. The pottery products made by Nakhchivan potters were divided into two groups-welfare and kitchen ceramics. Their similar monuments in the South Caucasus and the Middle East in the same period, the archaeological materials found in the Urmia basin and Eastern Anatolia. In the decoration of ceramics technical methods have been used. "S", "M", horn, etc. Various signs, spiral, zigzag, swastika, angles, wavy, straight line, triangle, quadrilateral and so on. Geometric patterns are used. They are sometimes simple, sometimes compounded by drawing together with other pictures. In each design used in decoration, ceramics have a profound meaning as well as artistry ability, taste, religion-ideological views are important place. A group of patterns used in decorate is a local feature. A group of patterns spread widely. Their similar monuments in the South Caucasus and the Middle East in the same period, the archaeological materials found in the Urmia basin and Eastern Anatolia.

Key Words: Nakhchivan, Early Bronze Age, Symbol, Eastern Anatolia, Middle East.

GİRİŞ

Azerbaycan arkeolojisinin güncel konulardan birini seramik bulgulara dayanarak Nahcivan bölgesinin Erken Tunç çağı kültürünü araştırmak oluşturuyor. Erken Tunç çağı kültürü Azerbaycan arkeolojisinde "Kür-Aras Kültürü" olarak isimlendirilmiştir. Bu kültüre ait arkeolojik yerleşimler Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde olduğu gibi Nahcivan'da da vardır. I Kültepe, II Kültepe, Ovçular tepesi, Maxta Kültepesi, Halaç, Erebyngice, Şortepe vb. böyle yerleşimlerdir. Bu yerleşimlerden bulunan arkeoloji bulgular esnasında Nahcivan bölgesinin Erken Tunç Çağı insanların yaşam tarzını, işçilik alanlarını, toplumlar arası ekonomik-kültürel ilişkileri ve diğer konuları öğrenmek olasıdır. Nahcivan bölgesinin Erken Tunç Çağı yerleşimlerinden bulunan arkeoloji bulgular sırasında seramik malzemeleri önemli bir yer tutmaktadır. Onlar şimdiye kadar sistematik biçimde araştırılmadığından tarafımızdan incelenmiştir.

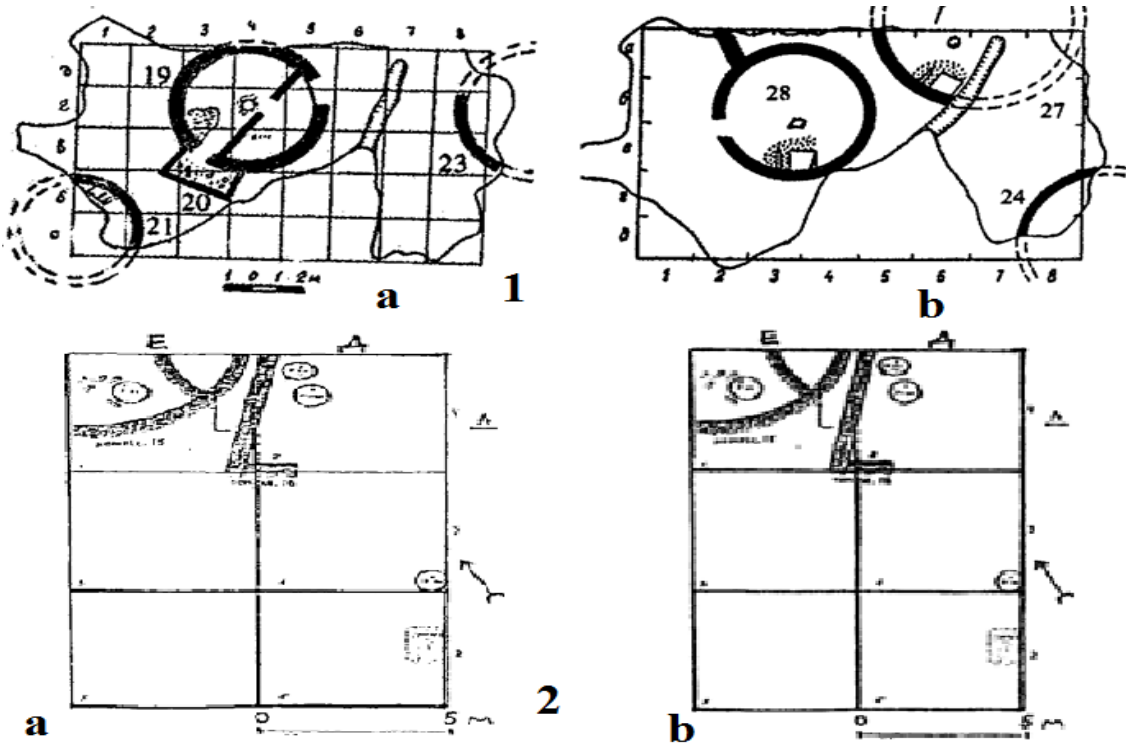
*Azerbaycan Bilimler Akademisi Nahcivan Bölümü, Nahcivan/Azerbaycan, xtoqrul@gmail.com

Seramik Bulgularda Tunç Çağı

Neolitik ve Kalkolitik çağlarından farklı olarak Tunç çağında seramikçiliğin gelişerek ev sanatı dışına çıkması, uzmanlaşmış üretim alanına dönüşmesi sonucu mamullerin yapılmasında, pişirilmesinde, desenlenmesinde kaliteyi artmıştır. Onlar Neolitik ve Kalkolitik çağlarında yapılmış seramikçi ürünlerinden morfolojik ve tipolojik özelliğine ornamentlerine (desenlemesine), yapılma teknolojisine, kalitesine ve diğer belirtilerine göre farklılık oluşturuyor. Seramikçiler tarafından kilden mamullerin yapımında elle yanı sıra çömlekçi çarkı, onları pişirmek için fırınlar kullanılmıştır. İlk fırınları yapılarına kadar seramikçi ürünlerini pişirmek için ilkel teknik yöntemler kullanmışlardır. En eski, ilkel pişirme teknik yöntemleri seramikçi ürünlerinin açık yerde veya çukurda pişirmesidir. Seramikçi fırınının yapılması bu dönemin en önemli olaylarından olmuştur. Bu çağda seramikçi çarkının kullanılması, yeni türlü fırınların oluşumu seramikçilik sanat alanına önemli etki göstermiş, onun yeni gelişme aşamasına geçmesine neden olmuştur. Nahçıvan bölgesinin Erken Tunç çağı yerleşimlerinden bulunan seramikçilik sanatıyla ilgili arkeoloji bulguları fırınlar, hayvan figürlü, ocaklar, kablalar vb. oluşturmaktadır.

Seramikçi Fırınları

I Kültepe yerleşiminin üçüncü (tab. I, 1a) və beşinci (tab. I, 1b) (Abibullayev, 1982, ss. 87-88; 90; Seidov, 2002, s. 22), II Kültepe yerleşiminin yedinci (tab. I, 2a) və on birinci (tab. I, 2b) yapı-inşaat katında seramikçi fırınlarının kalıntıları bulunmuştur (Seidov, 1993, s. 24-25). Onlar biçim ve özelliğine göre "Ağ deniz türü" fırınlarla benzerlik oluşturur. I Kültepe ve II Kültepe ile birlikte Azerbaycan'ın Şomutepe, Alikömektepe, İlanlıtepe Çalağantepe yerleşimlerinden de seramikçi fırınlarının kalıntılarına tesadüf edilmiştir (Azerbaycan tarihi, 2007, s. 80). Onlar iki katlı inşa edilmiştir. Alt katta ocak yakılmış. Üst katta seramik birikerek pişirilmiştir.

Tablo I. Ocaklar, Tekerlekler ve Hayvan figürleri

1-Kültepe (Abibullayev, 1982)

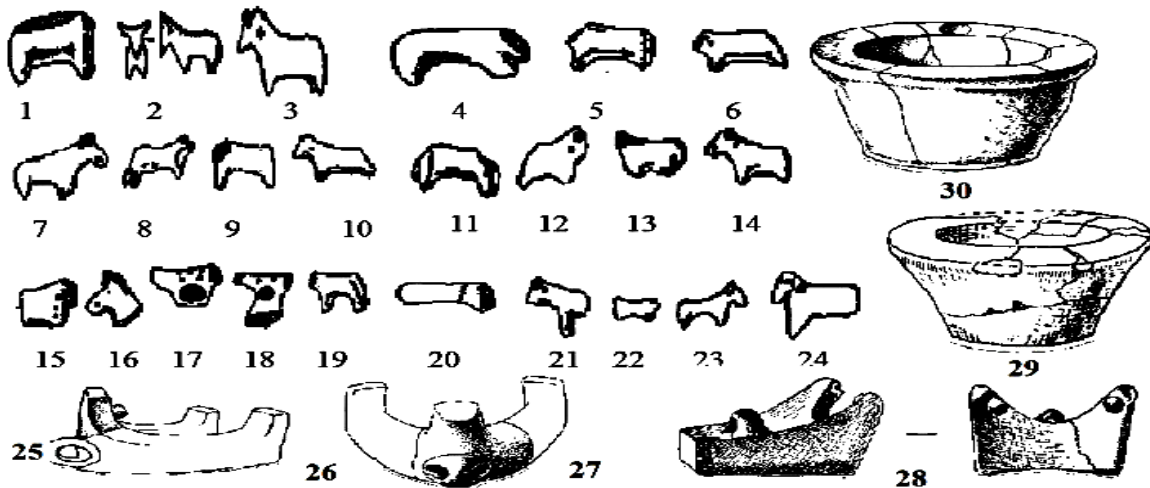
2-Kültepe (Seidov, 2002)

Her bir arkeolojik buluntunun kendi içerisinde farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Ocaklar nal şekilli ve dikdörtgen biçimdedir. Onların bir grubu basit yapılmıştır. Bazılarının arka kısmında yarımşar biçimde kulp yapılmıştır. Manqallar dairesel, kap altılıkları, silindirik, yuvarlak ve

dikdörtgendir. Tekerlek modelleri dairesel, kesik koni biçimindedir, onun orta kısmında bir delik açılmıştır (tab. II, 25-30).

Kil Hayvan Figürleri

Kil hayvan figürleri öküz, at, köpek figürlerinden oluşuyor (tab. II, 1-24). I Kültepe Höyüğü'nün Erken Tunç çağı tabakasından, Mahta Kültepesinden, Ovçular tepesinden bu tip arkeolojik bulgular bulunmuştur. Onların çoğu boğa figürleridir. Bu figürlerden her birinin kendine has özelliği var. Onlar arasındaki benzerlik figürlerin çoğunluğunun ayaklarının, bir grubunun ise boynuzlarının kırılmasıdır. Bu figürler Nahcivan'daki Erken Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş kaya üstü resimlerle, metal ürünlerin, kil kapların üzerindeki resimlerle ve hayvanlarla gömüyle lojistik yönden, mantıksal açıdan bağlantı oluşturuyor. Kil hayvan figürlerinin kullanım amacı ile ilgili birçok düşünce vardır. Araştırmacı Osman Hehubullayev'in düşüncesine göre figürlerin kırılmasının nedeni onlardan dini ritüellerde kullanılmasıdır. Bir grup tip boğa figürleri küçük araba modellerine bağlanmak için yapılmıştır (Abibullayev, 1982, s.143). S. Aşurov'a göre bu tip boğa figürlerinden amulet olarak, verimlilikle dini ayinlerde kullanılmıştır. Bu nedenle Mahta yerleşiminde bulunmuş bu tür kil hayvan figürlerinin ensesindeki deliğin kenarında değil, içerisinde sürtünme izleri vardır (Aşurov, 2002, s. 67). Kil hayvan figürlerinin kullanım amacı, ve yapılış anlamı ile ilgili araştırmacıların düşünceleri farklı olsa da, onları lojistik yönden, mantıksal açıdan birleştiren önemli konu tüm figürlerin insanların dini-ideolojik görüşleriyle bağlantı oluşturmasıdır. Bu nedenle tüm hayvan figürlerinin "hayvan kültü" adlı dini inançlar sistemi ile bağlantı oluşturduğunu ihtimal etmek olasıdır. Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara göz atarsak Azerbaycan'ın kaya üstü resimlerinde boğayla ilgili eski örneklerin Gemi kayanın yanı sıra Kobustandaki Mezolitik (Orta Paleolitik çağ) çağı resimleri arasında var (Faracov, 2009, s.21). Gemi kayadaki kaya üstü resimlerinin çoğunda boğanın boynuzları bir-birine bitişik hilal biçimde resmedilmiştir. Bazı kaya üstü resimlerde bu hayvanların boynuzları kavis biçimde öne doğru yönelmiştir (Halilov, 2011, s.23-29). Kaya üstü resimlerin yanı sıra Kobustan (Faracov, 2009, s.17), Alikömektepe (Алиев, 1991, s.169), (Novruzlu, Bahseliyev, 1992, s. 25), Şortepe, I Kültepe, II Kültepe yerleşimlerinden (Abibullayev, 1982, s.143, 144) bulgular bulunmuştur. Boğayla yanı sıra keçi, köpekle ilgili arkeolojik bulgular hep Gemi kayada ve Anadolu (Aliyev, 1992, s.66), İran, Ön Asya (Bahseliyev, 2002, s.42-44) kaya üstü resimlerinde (petroglifler) çok sayıda tespit olunmuştur. I Kültepe (Abibullayev, 1982, s. 225) ve Saridere nekropolünde (Bahseliyev, 2002, s.23) köpekle gömü de bulunmuştur.

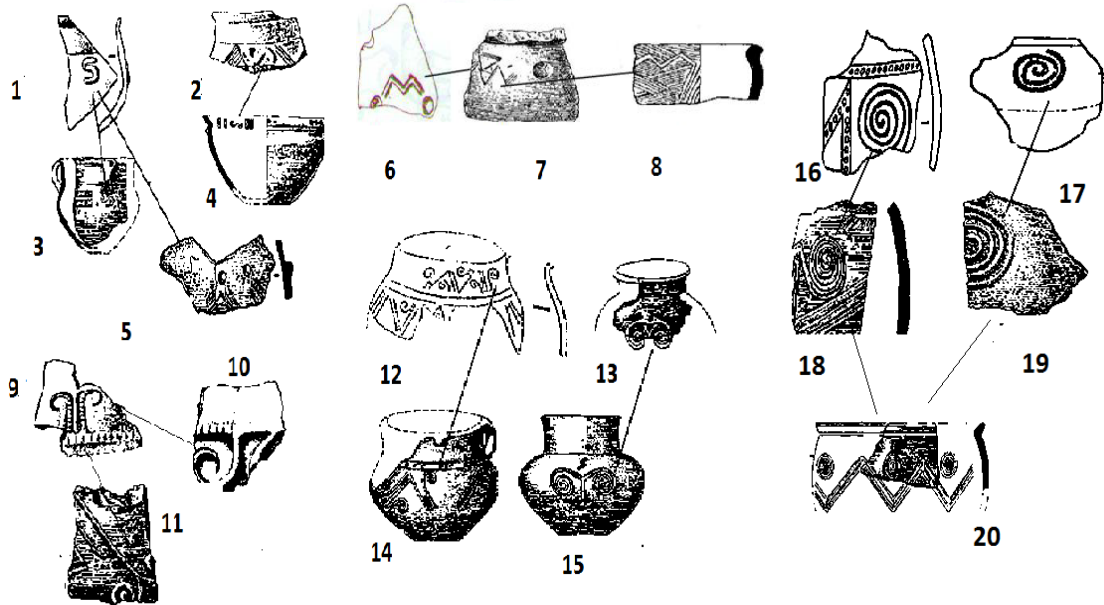
Tablo II.

(Abibullayev, 1982; Aşurov, 2002)

Kil Kaplar

Nahcivan bölgesinin Erken Tunç çağı yerleşimlerinden çok sayıda çanak, çömlek, kase vb. türlü kil kaplar bulunmuştur. Onların bir grubu desensiz (süslemesiz), bir kısmı desenli (süslü) yapılmıştır. Desenlemede geometrik nakışlar, zikzak, "S", "L", "M", "Y" biçimli işaretler kullanılmıştır. Üzeri oval veya yuvarlak süslü kil kaplar I Kültepe, II Kültepe, I Mahta arkeolojik yerleşimlerinde bulunmuştur (Bahşeliyev, 2004, s.50). I Kültepe yerleşiminden bulunmuş kabartma teknik yöntemle süslenmiş üzerinde "M" biçimli desen olan kil kaplar (Abibullayev, 1982, s.133) Yaniktepe yerleşiminden bulunmuş bir grup kaplarla benzerlik oluşturuyor (Kuşnaryeva, Çubinaşvili: 1970, s.89). I Mahta yerleşiminden üzeri çizme desenli çok sayıda kil kap bulunmuştur (Aliyev, Aşurov, 1992, ss.33-36). I Kültepe (Abibullayev, 1982, s.127), II Kültepe (Sevidov, 1993:123) yerleşim yerlerinden bulunan üzeri zigzag desenli kil kapların benzerleri Güney Kafkasya'nın (Кушнарева, Чубиншвили, 1970, s.166), Ön Asya'nın (Sevin, Özfırat, vd., 2000, s.852) aynı çağa ait arkeolojik yapılarının seramikleri arasında var. Ovçulartepesi, I Mahta, Helec yapılarında bulunmuş Proto Kür-Aras seramiği (Bahşeliyev, Marro, Aşurov, 2010, s.32-34) Nahcivan'da Kür-Aras kültürünün oluşumu tarihinin eski olduğunu kanıtıyor.

Kil kapların süslenmesinde kullanılan desenlerin yayılım alanı ve anlamı konusunda yapılan bilimsel araştırma sırasında her bir desenin mantıksal anlamı olduğunu görmek olasıdır. Desenler basit ve bileşik konuludur. Onlar hem yerel özellik taşımakta hem de diğer kültürlerle benzerlik göstermektedir. Sade geometrik desenleri dalgalı, düz ve kırık hatlar oluşturuyor. Karmaşık desenler daire, dörtgen ve üçgen gibi geometrik desenler kombinasyonlarından oluşmuştur. Kapların üzerinin süslenmesinde basma, çizme, çertme v.b teknik yöntemleri kullanılmıştır. Erken Tunç çağında Kalkolitik çağın bir grup desenleme yöntemleri kalsa da seramikçiler tarafından yeni motifler de kullanılmıştır. Kapların bezemesinde oval veya yuvarlak motifler, zikzak, svastika, boynuz "S", "M" vb. desenler kullanılmıştır. Bu desenler geniş yayılım alanı, anlamı vardır.

Tablo II

1,2, 16, 17-II Kültepe (Seidov, 2002, 3, 4- Yaniktepe (Kuşnaryeva, Çubinaşvili, 1970); 5-Amiranisqora (Doğu Gürcistan), 1,, 20-Karaz (Kuşnaryeva, Markovin, 1994)); 6-I Kültepe (Abibullayev, 1982); 7, 19-Babaderviş; 8-Amiranisqora (Doğu Gürcistan) (Kuşnaryeva, Markovin, 1994); 9, 12-Mahta (Seidov, 2003); 10, 13-I Kültepe (Abibullayev, 1982); 11, 14, 15-Babaderviş; 12-Anakliya, Amiransqora (Doğu Gürcistan) (Kuşnaryeva, Markovin, 1994).

"S" biçimli desenlerin eski örnekleri Tripolye Kültürü'nün kil kapları üzerinde tespit edilmiştir. İskitlerin Saka (Apasiak) aşiretlerinin metal malzemeleri (M.Ö. VI-IV yüzyıllar), Özbekistan'ın

Karakalpak toprağındaki Anşka-Kalı denilen bölgede bulunan metal deve figürünün üzerinde (M.Ö. I yy-I yy), Sırderya Nehri kıyılarındaki Çirik-Rebat Kültürüne ait seramik kaplarda, Harezmi sikkelerinde (II yüzyıl), Güney Türkmenistan'ın mimarlık elementlerinde (X-XI yüzyıllar) (Allamuratov, 1977, s. 45), Yanıktepe (Kuşnaryeva, Çubinaşvili, 1970, s.125), Amiranışqora (Kuşnaryeva, Markovin, 1994, s. 28) yapılarında bu tip desen bulunmuştur (tab. III, 1, 2, 3, 4, 5). Azerbaycan'da "karmak", Anadolu'da ise "çengel" denilen bu desen hem Azerbaycan halı desenlerinde hem de "akarsu" adıyla kalmaktadır. Azerbaycan ve Anadolu halı sembolizminde insanı tehlikeden, kötü gözden kurtarmak için kullanılan motiftir. (Qurbanov, 2003, s.260). Orta Asya'da damga işareti gibi çeşitli isimleri vardır. Kazaklar bu işarete "bota moyın" (köşek boynu), "gaz moyın" (gaz boynu), Kırgızlar "it quyruqşa" (itkuyruğu), Özbek ve Karakalpaklar "qumırka belı" (karınca belı) demektedir. Çuvaşlar ise onu sema nurunun, güneş ışığının sembolü olduğunu düşünürler. "S" deseni Kazaklarda damga kimi kullanılmıştır (http://www.sanat.orexca.com/rus/archive/2-09/irina_bogoslovskaya.shtml). Kaşgarlı Mahmut'un "Divan-Lugat-it Türk" eserinde de bu desen hakkında bilgiler bulunmaktadır. Orada bu tip işaretin Oğuzların Beydili aşiretinin damgası olduğu belirtilmiştir (Kaşgarlı, 2011, s.227). "Şecereyi-Terakkime" eserinde bu işaretin yatay seçeneği Oğuzların İğdir ve Kınık boylarına ait edilmiştir (Ebulqazi, 2002, s.100).

"M" biçimli desenlerin anlamı ve yayılma alanı konusunda yapılan araştırmalar sırasında "S" deseninin gibi onun da Azerbaycan halıları üzerinde yoğun olarak kullanılan desenlerden olduğu görülür. Bu desen Azerbaycan'ın yanı sıra Anadolu, Kuzey Kafkasya, Türkmenistan halıcılık sanatında kaplama unsuru olarak yapılmaktadır (tab. III,6, 7, 8). Üzeri bu türlü süslü seramikler I Kültepe (Abibullayev, 1982, s.291, tab. XI, 10; 302, tab. XXII, 9), Babaderviş, Amiranışqora (Kuşnaryeva, Markovin, 1994, s.29, 68) vb. yerleşimlerde (tablo. III, 1, 2, 3). Damgalar sırasında "yüksek hakimiyet ve vassallar", "vassallık" bildiren Han damgası, baltavar, ilteber/elteber sembolleri ile benzerlik oluşturmaktadır (Qurbanov, 2003, s.49). Talas, Orhun ve Yenisey kullanılan "g" ünsüzünü bildiren işaretler de bu şekildedir (Tekin, 2008: 115), "Şecereyi-Terakkime" eserinde ise bu tip işaretler Oğuzların Döğer boyunun damgası olarak gösterilmiştir (Ebulqazi, 2002, s.77).

Nahcivan'ın Erken Tunç Çağı seramikleri üzerinde bulunan desenlerden koç boynuzu biçiminde olanlar özel bir yer tutmaktadır. Yapılan araştırmalar sırasında Nahcivan'ın yanı sıra bu tip süslü seramiklerin Azerbaycan'ın diğer topraklarında ve Doğu Gürcistan'da da (Kuşnaryeva, Markovin, 1994, s.19) yaygın olduğunu görürüz (tab. III, 9-15). Bu desenin anlamı ve yayılma alanı ile ilgili yapılan araştırmalar sırasında koç boynuzunun, koçun eski Türk mitoloji düşüncelerinde tıbbi sembollerden olduğunu görürüz. Koç bir yandan "bolluk" ve "bereket" anlamına gelir, diğer yandan ise ölen insanların ruhlarını Tanrı mekânına ulaştıran kutsal canlılardan düşünülüyordu. Bu nedenle Tanrıya kesilen kurbanlar arasında beyaz atla birlikte beyaz koç da özel bir yer tutar. Bu desenin en eski örnekleri Tripolye Kültürü'ne ait kil kapların üzerinde görülmektedir. Koçboynuzu deseni seramik mamullerin yanı sıra metal mamullerde, halıcılıkta, kaya üstü resimlerde yaygındır. Azerbaycan'la birlikte Anadolu, Türkmen, Karakalpak, ayrıca Dağıstan, özellikle Tabasaran halılarında boynuz deseninin çeşitli biçimleri bulunmaktadır. Azerbaycan halı sanatında Karabağ (Malıbeyli) halılarında bu desen dahak yaygındır. Koç boynuzunun anlamı ile ilgili çeşitli düşünceler vardır. Kaynaklarda koç "qoçkar, köçkar, kaçkar" gibi farklı isimlerde kullanılmıştır. Damga işareti gibi Anadolu'da, Güney ve Kuzey Kafkasya'da, Orta Asya'da, Kırım'da, Volga boyunda, Doğu Sibirya'da "koşkar", "koçkar", "köçkar", "koç müyüz" (koç boynuzu), "koçkarok", "kayabaran" (kaya baranı / koçu) vb., Altaylarda "kulya" (koç boynuzu) şeklinde kullanılmıştır. Kuzey Kafkasya'da yaşayan Karaçayların "kosxar" (qoçqar, qoşqar), tulpar, semen aşiretlerinin damgası, Kazakların Nayman, Karakirey aşiretlerine ait tanınma-farklılaşma işareti, Hun damgalarından bir grubu boynuz biçimindedir (Qurbanov, 2003, s.259, 305, 307). Orhun Yenisey taş kitabelerindeki damgalar sırasında da bu tip işaretler bulunmaktadır (Tekin, 2008, s.101). Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin bayraklarında koç resmi çekilmiştir.

Nahcivan'ın Erken Tunç Çağı yerleşimlerinde bulunan seramiklerin üzerinde tespit olunan desenlerden spiral tasvirlerde yaygındır. Nahcivan'ın Erken Tunç Çağı seramiklerinde tek ve birbirine bitişik biçimde görülen spiral tasvirlerde yaygındır. Diğer desenler gibi spiral tasvirlerinde geniş bir yayılma alanı ve derin anlamı vardır (tab. III, 4, 5, 9). Kaynaklara göz atarsak görürüz ki, bu türlü

tasvirler Güney Kafkasya ve Kür-Araz ovasında daha yaygın olduğu görülür (Krupnov, 1964, s.39). Nahcivan'da I Kültepe, II Kültepe, Mahta vb. seramiklerinde bulunmuştur. Bu türlü seramikler Nahcivan'ın yanı sıra Babaderviş'te (Kuşnaryeva, Markovin, 1994, s.26), Karaz'da (Koşay, 1943, ss.165-169; Koşay-Turfan, 1959) ve dünyanın diğer topraklarında aynı çağa ait tarihlendirilmektedir.

Dünyada en eski eski spiral tasviri ise İrlanda'da Nevgrange, megalitik yapılarında bulunmuştur. M.Ö. 3200 ile ait olan bu tasvirin doğanın ve evrenin sonsuz gücünü, merkezden başlayan ve dışa doğru gelişen doğa bilincini, birlik ve yükselişi, yaşam deneyimleri aracılığıyla gerçekleşen hareketi temsil eden dolambaç (evrenin sembolü) sembollerinden biri olduğu hakkında kaynaklarda çeşitli görüşler vardır (<http://www.astroset.com/bireyselgelisim/metabilim/mtblm1.htm>). Spiral tasvirli arkeolojik malzemeler Ukrayna Dnepr-Azov bölgesindeki kurganlarda da tespit edilmiştir (Arxeoloqiya Ukraynskoy SSR, 1985, s.414). Bu tasvirin anlamıyla ilgili çeşitli bilimsel fikirlerin olduğunu görülür. S.H. Aşurov bu sembolün koçun sembolik işareti olduğunu, onun hayvancılıkla ilgili bazı mitolojik içerik taşıdığını düşünür (Aşurov, 2002, s.37). K.X. Kuşnaryeva ve T.H. Çubinişvili'ye göre spiral sembolünün devamlı hareketin sembolü sayılır ve güneşi temsil ediyor (Kuşnaryeva, Çubinişvili, 1970, s.65-166). Araştırmacılardan Q.Ş İsmailov da spiral deseninin güneş inancını yansıttığını kaydetmiştir (İsmayılsade, 2008, s.50). Araştırmacı İ. Avşarov, E.İ. Krupnov ve R.M. Munçayev'in fikrine dayanarak spiral sembolün İran ve Mezopotamya sanatı için çok da yaygın olmadığını, Ön Asya sanatında tasvir edilen spiral sembolün zamanın sonsuzluğunu, güneşin, ayın, yıldızların hareketini ve uzun ömürlülüğü sembolize ettiğini kaydeder (Avşarova, 2014, s.89). L. Kerimov'un düşüncesine göre; Azerbaycan'ın birçok bölgelerinden bulunmuş halıların üzerindeki spiral semboller "suyu" ifade eder (Kerimov, 1983, s.129). Afrika ülkelerinin dini ideolojik görüşlerinde, mitolojik bakışlarında "dünyaya gelmeyi" sembolize eder (Mirimanov, Çernova, 1964: 75). Saat yönünde olan spiral çizimleri eski Doğu halklarının dini-ideolojik görüşlerinde, mitolojisinde güneşi belirtir. Spiral desenin anlamıyla ilgili bilimsel düşünceler farklı olsa da onları mantıksal yönden birbiriyle birleştiren özelliklerde vardır. Bu özellik sembolünün astrolojik bir anlamı olması ve onun gök cisimlerine olan inancı sembolize etmesidir.

SONUÇ

Seramik bulguların ışığında Nahcivan'ın Erken Tunç Çağı Kültürünün araştırılması sonucu şunu söylemek olasıdır: Erken Tunç Çağı'nda Nahcivan'da seramikçilik sanatının gelişmesi sonucu kilden yapılan ürünler kaliteli, çok çeşitli olmuştur. Onların süslemesinde birçok desenleme motifi kullanılmıştır. Seramiklerin süslemesinde kutlanılan desenler insanların dini-ideolojik görüşleriyle yanı sıra sanatkarlık yeteneğiyle bağlı olmuştur. Desenlerde yerel özelliklerin yanı sıra, diğer kültürlerle de benzerlik oluşturmaktadır. Süslemede yerel desenlerle yanı sıra, diğer kültürlerle benzer özelliklerin bulunması farklı bölge insanların maddi ve manevi kültürlerinde benzerliğin olduğunu, her bir desenin derin bir anlamı olduğunu kanıtlamaktadır. Süslemede kutlanılan desenlerin bir grubunun damga özelliğinin olması, benzerlerinin prototürk kültüründe yaygın olması Nahcivan bölgesinin tarihen Türk toprağı olduğunu kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Azerbaycan tarihi (en kadimden bizim eranın III asrı) (2007). Cilt:1, Bakü, Elm.
- Abibullayev O.A. (1982). Eneolit i bronza na territorii Naxçivanskoy ASSR, Baku, Elm.
- Aliyev Aliyev V. H. (1991). Kultura epoxi sredney bronzi Azerbaydjana, Baku, Elm.
- Aşurov S. H. (2002). Nahçivanın İlk Tunc dövrü keramikası. Bakü, Elm.
- Aliyev V.H. (1992). Gemikaya abidesi. Bakü, Azernesr.
- Arxeoloqiya Ukraynskoy, SSR (1985). Tom Perviy, Kiyev, Dumka.

- İsmailzade Q.S. (2008). Azerbaydjan v sistema rannebronzovoy kulturnoy obşnosti Kavkaz, Baku, Elm.
- Avşarova İ. (2014). Azerbaycan tayfalarının ibtidai icma dövrü inanclarında semantic mena daşıyan naxış ve işareler, Azerbaycan arxeologiyası ve etnoqrafiyasının aktual problemleri, Bakü, s. 85-98.
- Kerimov L. (1983). Azerbaydjanskiy kover. An. Az. SSR İnstitut Arxitekturi i İskustva, Qandjlik, t. II., Baku.
- Mirimanov V.B. & Çernova Q.A. (1964). İskustva Afrika, Moskova, Nauka.
- Bahşeliyev V.B. (2002). Gemikaya resimlerinin poetikası. Bakü, Bilim.
- Bahşeliyev V.B. (2004). Nahçivanın qedim tayfalarının manevi medeniyeti. Bakü, Elm.
- Bahşeliyev V., Marro C. & Aşurov S.(2010). Ovçular tepesi (2006-2008-ci il tedqiqatlarının neticeleri), (Tirst Pre Liminary Report the 2006-2008 seasons). Bakü, Elm.
- Ebülqazi B. (2002). Şecereyi-Terakime: Türkmenlerin Soy Kitabı (red. İ. Ömeroğlu), Bakü, Azerbaycan Milli Ensiklopediyası NPB.
- Tekin T. (2008). *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları 540, Ankara.
- Krupnov, E.İ. (1964). Drevneyşeya kultura Kavkaza i Kavkazskaya etniçeskaya obşnost. SA, №1.
- Koşay, H. Z. (1943). "Karaz Sondajı", III. Türk Tarih Kongresi, Ankara. s. 165-169.
- Koşay, H. Z. & Turfan K. (1959). "Erzurum Karaz Kazısı Raporu". Belleten, 23/91. Ankara.
- Farecov N.M. (2009). Azerbaycanın Kayaüstü incesanatı, Bakü, Azpoliqraf.
- Halilov T.F. (2011). Gemikaya anıtının Ortadogu kültürüyle bağılılığı, Avrasiya (elektronok dergi).
- Kâşgarlı Mahmud (2011). *Divanü Lügat-it Türk* (çev.: Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.
- Kuşnareva K.X., Çubinaşvili T.H. (1970). Drevniye kulturu Yujnoqo Kafkaza. Leninqrad.
- Kuşnareva K.X., Markovin V.İ. (1994). Epxi bronzi Kavkaza i Sredney Azii. Ranya i Srednya Bronzi Kafkaza (Oçerednoy tom mnoqotomnoqo fundamentalnoqo izdaniya po arxeoloqii), Moskova, Nauka.
- Qurbanov A. (2003). Damğalar, remzler, menimsemeler. Bakü, Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Strateji Araştırmalar Merkezi.
- Novruzlu E.İ., Bahseliyev V.B. (1992). *Sahbuz bölgəsinin arkeoloji abideleri*. Bakü, Bilim.
- Sevin, V., Özfırat, A., Kavaklı, E. (2000). Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları), Belleten LKIII/238, 2000, s. 847-882.
- Seyidov A.Q. (1993). Pamyatniki kura-araskoy kulturu Naxçivana. Baku, Bilik.
- Seyidov A.Q. (2002). Rannebronzovaya kultura Naxçivana. Vorenej.
- http://www.sanat.orexca.com/rus/archive/209/irina_bogoslovskaya.shtml
- <http://www.astroset.com/bireyselgelisim/metabilim/mtblm1.htm>